

הרב משה גרינהוט

ירושלים

עַל כֵּן יֹאמַר בְּסֵפֶר מַלְחָמוֹת ה' אֶת וְהַב בְּסוּפָה – נחלי ארנון, הנס והשירה

א.

על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון: ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב: ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר ה' למשה אסף את העם ואתנה להם מים: (ס) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה: באר חפרוה שרים פרוה נדיבי העם במחקק במשענתם וממדבר מתנה: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימן:

(במדבר כא, יד-כ)

פרשה זו מצטטת שני מקורות מחוץ לסיפור התורה. ספר מלחמות ה', ושירת הבאר. ציטוטים בדרך כלל מבהירים יותר, אולם דומה שהציטוט כאן רק מעמעם את הסיפור ואת כוונתו. הפסוק המקדים אומר בתמימות משם נטעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי, לכאורה פרשת מסע רגילה שאינה צריכה שום תוספת. אולם התורה מוסיפה לאלתר: על כן יאמר, כשהשאלה המתבקשת היא, על מה? הרי לפנינו מסע תמים.

בדברי המפרשים מצינו כמה דרכים:

- א. רש"י ורשב"ם - בחניה זו אירע נס שאינו נזכר בפסוק, ואליו מתייחס האמור בספר מלחמות ה'. פרטים על נס זה אפשר לדלות מהאמור בספר מלחמות ה'.
- ב. רמב"ן - התורה מוכיחה שחלק ממואב נכבש ע"י סיחון. ומותר לישראל לכבוש אותו. לדבריו 'על כן יאמר' מבהיר את ההיתר למלחמה הבאה עם סיחון, ומיישב את הקושי, כיצד הלכו ישראל לגבול האמורי שהוא הגבול המואבי הקדום. לפ"ז ספר מלחמות ה' אינו קשור למלחמות ישראל. כעין זה (אבל הפוך) פירש החזקוני, שספר מלחמות ה' הינו ספר המלחמות שה' אסר להילחם.

היתרון לדרך השניה, הוא במניעת הקושי על הדרך הראשונה, מדוע התורה מצטטת מספר שנכתב באותו זמן על מלחמה זו, במקום שהתורה תספר על המלחמה וניסיה.

אולם על הדרך השניה יש להקשות מהסיום בפסוק טז 'ומשם בארה היא הבאר', לפי שנראה שהקטע על הבאר הוא חלק מהציטוט מספר מלחמות ה', מה שמעורר קושי גדול יותר, מה לבאר ולגבולות מואב וסיחון.

אין לחדד שהפשוטות היא שספר מלחמות ה' הינו ספר שכתבו ישראל על מלחמות ה', בניגוד ל'על כן יאמרו המושלים' המתאר שיר חיצוני שנאמר ע"י מושלים שאינם מבני ישראל. אולם יש לעמוד על הקשיים בפירוש זה.

א. מה עניין הבאר ושירתה לספר מלחמות ה'.
 ב. כיצד יתכן שהבאר היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה להם מים. הלא מעשה הבאר היה במדבר צין לפני שבאו לארץ אדום. וכאן כבר עמדו אחרי שסבבו את ארץ אדום וארץ מואב עד שהגיעו לגבול הצפוני של מואב. אין לפרש שהמשיכה אתם הבאר לכל הדרך, שהרי כשנסעו מהר ההר לסבוב את ארץ אדום מפורש בכתוב ותקצר נפש העם בדרך... כי אין לחם ואין מים.. הרי שלא היתה הבאר עמם בכל הזמן ההוא.
 רמב"ן כתב שזו באר אחרת שנאמרה עליה אסיפה אחרת. וקשה שהבאר המפורשת ישתקו עליה ישראל ועל הבאר הסתומה ישירו.

ג. מהו הפירוש המילולי לטקסט הכתוב בספר מלחמות ה': בענין זה יש דילמה. מילולית הפירוש המסתבר הוא פירוש הגר"א באדרת אליהו, שכל המוזכר בפסוק הם שמות מקומות [בלי להתייחס לזיהויים שאיחד הגר"א עם פרשת מסעי]. אולם פירוש זה משאיר את הפסוק ריק מתוכן, כרשימת מקומות שקשה להבין מדוע היא ראויה להחקק בספר מלחמות ה'. מצד שני, פירוש כמו 'את והב' מלשון אתיהיב, וסופה מלשון ים סוף הוא קשה מבחינה לשונית. שנית, לפי זה הפסוקית 'ומשם בארה' קשה מאד, מה ענין הבאר אצל המלחמה. וחז"ל פירשו שע"י הבאר נודע להם הנס, וכן אמרו בגמ' ברכות נד. על שני מצורעים שהיו שם ונקראו את והב, נמצא שעיקר הנאמר בספר הוא על הודעת הנס ולא על הנס עצמו, וקשה שישירו על ידיעת הנס יותר מעל הנס עצמו.

ד. מדוע נאמרה כאן שירת הבאר. הלא לא כאן ניתנה הבאר. ואפילו הגיעה לכאן מדוע המתינו לנחלי ארנון לומר עליה שירה אמרו עליה שירה. ורשב"ם כתב שלא רצו לומר שירה בתחילה מפני שנענשו על ידה משה ואהרן, וקשה מדוע נשכחה הגזירה על משה ואהרן עד שיכלו לומר עליה שירה.

ב.

בדברי ספר מלחמות ה' יש ספק אם מדובר בשמות מקומות, אולם בשירת הבאר ברור שהשירה מתארת מעבר של מקומות שונים. וממַדְבָּר מִתְנָה: וממַתְנָה נְחִלְיָאֵל ומנחליאֵל בְּמֹת: ומבמות הגיא אֲשֶׁר בְּשֶׁדָה מוֹאֵב רֶאֶשׁ הַפְּסָגָה, התורה לא פירשה מה אירע במקומות אלו ולמה חשוב להזכיר אותם. לשם השוואה לשירת הים אין שום נקודת ציון ולא מוזכר בה שום מקום, מובן שחלק מהנס הוא המעבר במקומות שונים.

נראה לתאר קודם כל את העובדות שאירעו, ואחריהן את תורף השירה.

בגבול ארץ אדום אירע לישראל נס גדול בבקיעת הסלע ונתינת מים ממנו. לאחריו נסעו ישראל ולא היה להם מים לשנות וקצרה נפשם בדרך. כאשר הלינו הענישם ה' ע"י הנחשים השרפים ועונש זה בטל אח"כ ע"י נחש הנחושת שכל הנשוח הביט בו וחי. אולם לא נאמר בתורה כיצד נפתרה מצוקת המים של ישראל.

מנחם אב תשע"ז מילון ס

במקרים קודמים במדבר, כאשר היתה מצוקת מים והיא נפתרה ציינה התורה את הפתרון. כך במרה ורפידים ובמדבר צין. כאן יש על כך שתיקה.

מלבד הסיבוב של ארץ אדום סבבו גם את ארץ מואב, כדברי יפתח (שופטים יא) וַיִּלְךָ בַּמִּדְבָּר וַיִּסָּב אֶת אֶרֶץ אֲדוּם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֵא מִמְזֹרַח שְׁמֵשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אֲרֻנוֹן וְלֹא בָאוּ בְּגִבּוֹל מוֹאָב כִּי אֲרֻנוֹן גְּבוּל מוֹאָב נִמְצָא שֶׁהִקִּיפוּ אֶת מוֹאָב מִמְזֹרַח עַד שֶׁהִגִּיעוּ לִנְחַל אֲרֻנוֹן. דרך זו אף היא בכלל הדרך שאירעה להם עד לחנייה בעבר ארנון, נמצא שגם כאן לא נפתרה בעיית המים של ישראל.

בנחל ארנון נתן ה' לישראל שני דברים, נתן את האמורי ואת סיחון בידם, כמבואר בהמשך הפרשה. ונתן לישראל מים, בנחלים ששטפו לאורך דרכם מנחל ארנון עד הגיא. אז, בניגוד למסעות הקודמים, ניתנה להם הבאר באמת, אם קודם פתרה פתרון זמני ונקודתי לבעיית מים מקומית, אולם לא היתה בה השגחה רציפה מה' שיהיו לישראל מים לכל אורך דרכם שהרי כשסבבו את ארץ אדום צמאו ולא היה להם מים לשתות, כאן כבר הוסיף להם ה' ריבוי גדול של מים לכל צרכיהם, מים שליוו אותם לכל אורך דרכם עד לכניסה לארץ.

המלחמה עם סיחון והניצחון עליו אירעה אחר כך, ככתוב בדברי השליחות, אולם התורה הקדימה את מה שנאמר בספר מלחמות ה' על חניה זו כדי לפרש את מה שהתחדש בה, שהוא דאגת ה' לישראל שיהיה להם מים ושיביסו את שונאיהם באותו ענין. פתרון בעיית המים השתלב עם הניצחון הגדול שנחלו על סיחון.

הדגש על השילוב הינו בעיקר מפני שלאורך הדרך שצמאו למים העדיף ה' את אויבי ישראל עליהם, בעוד האדומיים שותים מי באר בארצם ומאיימים בחרבם על ישראל, היו ישראל צמאים למים וקצרי נפש בדרך הסובבת את ארץ אדום. כיוצא בזה בארץ מואב שעמה לא יכלו להתגרות ואת מימיה ראו מרחוק, וכמעט שאירע כיוצא בזה בארץ סיחון, אילו הוצרכו לסבוב גם אותה, ולהתרחק מהמים אשר בנחלת סיחון בין נחל ארנון לנחל יבוק, היו שוב צמאים והגויים רוויים.

אולם כשבאו לנחל ארנון כבר יזם ה' מלחמה עם סיחון (דברים ב) קוּמוּ סֹעֲוּ וְעִבְרוּ אֶת-נְחַל אֲרֻנוֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת-סִיחֹן מֶלֶךְ-חֲשִׁבוֹן הָאֲמֹרִי וְאֶת-אֲרָצוֹ הַחֵל רָשׁ וְהַתְּגַר בּוֹ מִלְחָמָה. והרי כאן ספר מלחמות ה', לא מלחמה של ישראל שה' הושיע את ישראל ממנה, אלא מלחמה שה' יוזם עם סיחון כדי לדאוג לישראל.

יחד עם זאת, הנחלה שניתנת לישראל היא נחלה מדושנת מים, נחלת סיחון גבולה מהעיר אשר בנחל ותוך הנחל, עד לנחל יבוק. זו הנחלה שמביאה לישראל באר ונחל.

ג.

סדר הפסוקים כך:

על כן על חנייתם בנחל ארנון על מימיו ומלחמת סיחון שאחריה יאמר בספר מלחמות ה' זו המלחמה שנכתבה בספר מלחמות ה', מלחמה שיזם ה' עם אויבי ישראל כדי לדאוג לישראל¹

¹ אין זו מובאה של הוכחה, אלא פירוש לעוצמת הנס ומטרותו.

את והב בסופה ואת הנחלים ארנון.

פירושו ה' הופיע כאן בשני דברים הופיע בעיר והב במלחמה עצומה כסופה, במלחמתו עם הגויים. ואותה הופעה היא שהעניקה לישראל בצמאונם את הנחלים ארנון.

ואשר הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב

ממנו החלו לנחול את ארץ סיחון [וראה להלן שאפשר שגם השתתפו הנחלים בחלק מנצחונם]

ומשם בארה

שבמקום נצחון המלחמה קיבלו ישראל באר

היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה לך מים

אין זו הבאר מבחינה מציאותית, אבל היא הבאר שבה ה' נותן מים לישראל בצורה קבועה, ולכן אסיפת העם לגילוי כבוד ה' בבאר מתקיימת בבאר זו.

אז, כאשר הבינו ישראל שהבאר אינה מאורע חד פעמי, שמח או עגום, אלא דאגה כללית שה' דואג להשקותם במים, ישיר ישראל את השירה הזאת לאמר: עלי באר עמנו בדרכנו ענו לה.

באר חפרוה שרים במדבר צין כרוה נדיבי עם במחוקק במשענתם בהכאת² מטה משה על הבאר קודם, וממדבר מתנה חזרה וניתנה לישראל במתנה מתוך המדבר, בשפיעת מי נחלי ארנון. ומכאן הבאר ממשיכה עם ישראל לכל דרכם, בשפיעת המים שבארץ סיחון. וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא אשר בשדה מואב למרגלות ראש הפסגה הנשקפת על פני הישימון. זו הדרך המפותלת שהבאר עושה בדרכה עם ישראל בישועתם.

ד.

א"כ, מה שאירע לישראל הוא ההבנה שה' המנחיל אותם את ארץ סיחון המשופעת במים, הוא הנותן להם באר קבועה ולא רק באר זמנית.

כאן באה ישועת הדרך, וגם באה תשובת הדרך. הרי הנחשים השרפים נשכו אותם על עוון, ונושעו מהם ע"י נחש הנחושת, אולם התלונה עוד נשארה קיימת, ושורש התלונה הוא העדפת העמים על פני צרכי ישראל, וכאן הם נוחלים את ארץ סיחון כדי שיהיו להם מים³.

² אפילו לדברי האומר שיש חטא בהכאה, בכל זאת כאן הכתוב איננו מתאר את ההכאה, אלא את החקיקה. בתהלים מצינו שני ביטויים על נתינת המים לישראל. בתהלים עח: **בְּקַע צָרִים בְּמַדְבָּר וַיִּשְׁק כְּתֵהֲמוֹת רֶבֶה. וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסְּלַע וַיִּזְרַד כְּנֶהְרוֹת מַיִם. וּבַהֲמִשְׁךְ הֵן הִכָּה צוּר וַיִּזְבּוּ מַיִם וַיִּזְבּוּ מִיַּם הַלְכוּ בְּצִיּוֹת נְהַר.**

³ ויש לדרוש כך 'ביקע צורים במדבר' שהרי ביקע שני צורים אחד ברפידים ואחד במדבר צין. ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות, וכן הכה צור.. ונחלים ישטופו, צור אחד והוא הצור שהיה בחורב, וככתוב אח"כ שהיה נחל בחורב ואליו כתת משה את העגל. והצור שבתהלים קז בו יש נס אחר, פתח צור ויזובו מים. ונגזר ממנו שהלכו בציות נהר, לא נמשך הנחל מהצור, אבל הנהר אשר היה להם בציה הוא המשכה של פתיחת הצור.

ה.

עד כאן דנו מקראות כמאמרם. אולם יש לדון עוד פרט, ולדקדקו מלשון הכתוב 'ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב' אשד פירושו שפך, ומצינו ביהושע אשדות הפסגה. ההתייחסות המסוימת לשפך הנחלים מעלה סברא שהנחל סייע עם ישראל במלחמה.

מצינו כזה בשתי פעמים נוספות, ובשתיהן אמרו ישראל שירה. ההצלה מפרעה בים סוף, וההצלה מסיסרא בנחל קישון

וכך שרה דבורה נחל קישון גִּרְפָם נחל קדומים נחל קישון תִּדְרְכֵי נַפְשֵי עוֹ.

וכן מצינו במקרא נס שאירע במלחמה עם מואב באותו מדבר שבו קצרה נפש העם בדרכם, ובו שילב הכתוב את צמאם של ישראל עם נצחונם על אויביהם. כך אמרו במלכים ב ג

וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ-יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֲדוֹם וַיִּסְבּוּ דֶרֶךְ שְׁבַעַת יָמִים וְלֹא-הָיָה מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלִבְהֶמָה אֲשֶׁר בְּרִגְלֵיהֶם: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲחֵהּ כִּי-קָרָא יי' לְשִׁלְשֵׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְתֵת אוֹתָם בְּיַד-מוֹאָב

ואלישע מתנבא עליהם

וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יי' עֲשֵׂה הַנַּחַל הַזֶּה גְּבִים | גְּבִים: כִּי-כֹה | אָמַר יי' לֹא-תֵרְאוּ רוּחַ וְלֹא-תֵרְאוּ גִשְׁמִים וְהַנַּחַל הַהוּא יִמְלֵא מַיִם וְשִׁתִּיתֶם אֹתָם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֵמַתְּכֶם: וְנִקַּל זֹאת בְּעֵינַי יי' וְנָתַן אֶת-מוֹאָב בְּיַדְכֶם

וכך קיומו של נס

וַיְהִי בַבֶּקֶר כַּעֲלוֹת הַמַּחֲנֶה וְהֵנָּה-מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֲדוֹם וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֶת-הַמַּיִם: וְכָל-מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי-עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֵם בָּם וַיִּצְעֲקוּ מִכָּל חֲגָר חֲגָרָה וּמִעֲלֵה וַיַּעֲמִדוּ עַל-הַגְּבוּל: וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל-הַמַּיִם וַיֵּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד אֶת-הַמַּיִם אֲדָמִים כַּדָּם: וַיֹּאמְרוּ דָם זֶה הִחֲרַב נַחֲרֵבוּ הַמְּלָכִים וַיִּכּוּ אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ וְעַתָּה לְשָׁלַל מוֹאָב: וַיִּבְאוּ אֶל-מַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל וַיִּקְמוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּכּוּ אֶת-מוֹאָב וַיִּגְסוּ מִפְּנֵיהֶם (ויבו)-וַיִּכּוּ-כֹה וְהַפּוֹת אֶת-מוֹאָב: